

REVUE EUROPÉENNE DES ÉTUDES HÉBRAÏQUES

עברית ופרנקופוניה א'

N° 6 - 2002

INSTITUT EUROPÉEN D'ÉTUDES HÉBRAÏQUES
UNIVERSITÉ DE PARIS VIII

ET

ברית עברית עולמית

כתב-עת לחקר העברית באירופה
REVUE EUROPEENNE DES ÉTUDES HÉBRAÏQUES
EUROPEAN JOURNAL OF HEBREW STUDIES

עורך אחראי, אפרים ריבלין
עורך ראשי, גדעון קרן
מזכיר המערכת, יגאל בן-נון
עורכים: רישאר איון, מריה גוראה אוטקסייה

מועצת המערכת

משה בר-אשר, נשיא האקדמיה ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים
ניסן הרפז, יושב ראש "ברית עברית עולמית", ירושלים
נורית גוברין, אוניברסיטת תל-אביב
טפני הארויאין, University of Helsinki
פריץ ורנר, Institut für Judaistik der Universität Wien
לאון יודקין, University College, London
מריה מודנה, Università di Milano
רומאן מרצינקובסקי, Uniwersytet Warszawski
בדריך נוסק, Univerzita Karlova, Praha
אנחל סאנס בדיליוס, Universidad Complutense de Madrid

מועצה מדעית

משה בר-אשר, האוניברסיטה העברית בירושלים
נורית גוברין, אוניברסיטת תל-אביב
חמוטל בר-יוסף, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע
רישאר איון, INALCO, Université de Paris VIII
ריסה דומב, University of Cambridge
פול פנטון, Université de Paris IV
מיריי הדס-לבל, Université de Paris VI
טפני הארויאין, University of Helsinki
מאשה יצחקי, INALCO, Paris
סופי קסלר מסגיש, Université de Paris VIII
גדעון קרן, Université de Paris VIII
איוודור לוי, Academy of Sciences, St Petersburg
רומאן מרצינקובסקי, Uniwersytet Warszawski
גבריאלה מוסקטי-סטינודל, Istituto Universitario Orientale, Napoli
ט' מוראוקה, Rijks Universiteit, Leiden
בדריך נוסק, Univerzita Karlova, Praha
אפרים ריבלין, Université de Paris VIII
אנחל סאנס בדיליוס, Universidad Complutense de Madrid
מישל צרפתי, Université de Nancy II
יוסף שווייצר, JSéminaire Rabbiniq, Budapest
יהודית טרגרונה, Universidad Complutense de Madrid
יוסף חדגי, INALCO, Paris
עמנואלה טרוויסן סמי, Università Ca'Foscari di Venezia
פריץ ורנר, Institut für Judaistik der Universität Wien
לאון יודקין, University College, London
חיים זעפרני, Université de Paris VIII
אידה זטלי, Università degli Studi di Firenze
מתיקה זמקה, Humboldt Universität, Berlin

מנהלת ז'קלין מורפה

עטיפת גלי סבטייה

מערכת מנהלה ומנויים:

REEH 15 rue Catulienne, 93200 Saint-Denis, France

Tél. : 331 48130344 Fax : 331 48130263

e-mail : reeh@univ-paris8.fr

תכונת עיר פאריז
המדריך הראשון בעברית
(למברג 1814)

יעקב שביט

מבוא

העניין של היהודים בצרפת - במאורעות ההיסטוריים הגדולים שהתרחשו בה ובתרבותה - שהחל בעקבות המהפכה הצרפתית, בא לידי ביטוי גם ברשימות על העיר פריז ובתיאוריה. ¹ העניין הזה בא לידי ביטוי בכתבות בעיתונות היהודית, בחיבורים היסטוריים ובתיאורים גיאוגרפיים. הקטע לעיל הוא פרק מתוך ספרונו של שי"ר (שלמה יהודה ליב רפפורט, 1790-1867), רב וחוקר, יליד גליציה, שפרסם בשנת 1814 בעילום שם בלמברג (לבוב) חוברת על פריס - "העיר העליזה והמפוארת בכל כדור ארצנו" - והאי אלבא. זהו, כנראה, "המדריך" הראשון בעברית לעיר כלשהי. העניין הזה נמשך גם בשנים הבאות. בסוף המאה ה-19 (בשנת 1889) פרסם לדוגמא העיתון המשכילי "המגיד" סדרת מכתבים מפריז, שבה תיאר את התערוכה הבינלאומית, את מגדל אייפל ("שערי המצבה ומגדל עפל, שם, גיליון 21, עמ' 162) ועוד. שי"ר לא הסתפק רק בתיאור כמה מן המונומנטים החשובים בעיר, אלא ייפה גם לשרטט את אופייה של העיר ואת האופי של תושביה.

לאנשי העיר * מרוב המרכבו' והאנשי' יסעו הנה והנה, יצרו צעדי כל איש מלכת אל אשר יחפון, ופעמים רבו' הוא מוכרח לסבב דרך רב עד בואו שמה * בכל זאת לא ישמע מאיש ההולך או נוהג במרכבה דברי תרפות ובזיונות לרעהו ההולך נגדו (אשר לא כן בעמים אחרים) [...] אם כאשר יפגשו וידחפו זה את זה, יאמר האחד לחבירו [...] אל ירע בעיניך אחי ! .. וזה ממהר להשיבו .. שא נא ידידי ! [...] כרגע איש איש ילך לדרכו בטח *

כבר אמרתי כי המון העם בעיר פאריז, רובם מביני מדע ודוברי שפות, אולם אשר יפלא מאד בעיני הקוראים, ואשר לא יאות לנו להעלים מהם, הוא, כי עם כל רוחב דעת ותבונה אשר ליושבי העיר הזאת, נפתה לבם אל כל אמונ' הבל, אל כל איש מתעתע, גביא שקר, הובר שמים, קוסם קסמים, יודע העיתים ודומיהם, אשר יתעו את נפשם, גם יחמסו את כספם * ברחובות רבות ישבו אנשים כאלה, אשר בחלק שפתם ימשכו אליהם את האנשים העוברים לפניהם, להתנבא אליהם חמשה המספרי' העתידיים לעלות בלאטעריע *⁴ סביב החוזים *⁵ ההם יעמדו כל היום עם רב * פה יעמוד איש ולפניו שלחן, ועליו פרצופים קטנים ויפים מכרכרים ומתגלגלים בעגול, בעזר תחבולות בעליהם.

עין רואה לא תאמין בהשקפה ראשונה לראות פה מקדש מוזה הלאטעריא *⁶ אולם עד מהרה תביט במיט *⁷ התיכון העובר על פני השלחן חגורת המזלות עם שמית *⁸ הי"ב חדשים, אשר תסבב ג"פ עם הפרצופים * למעלה ממנה תראה עוד עיגול אחר אשר עליו חרותים תשעים מספרי הלאטעריא * האיש הלזה לפני השלחן יבחר לו עד"מ *⁹ פרצוף אחד אשר בידו שבט מלוכה, ויקרא בשם מלך פרס, אז יחלו הפרצופים כלם לרוץ, חגורת המזלות תסובב, והמספרים יתגלגלו גם הם, והאיש משתאה מחריש לדעת מה יעשה * הגלגלים ינוחו ממרוצתם, מלך פרס יעמוד, ובראש השרביט אשר בידו יגע בירח האיתנים, ועליו כנגדו רשום מספר שמנים * השואל ישתומם עוד הפעם, ובכל לבבו יאמין להרויח הון רב אם יתערב בירח האיתנים על מספר שמנים * מעבר השני יעמוד חוזה אחר אשר לא ירבה בתחבולות כראשון. לפניו פתוח גליון גדול, עליו חרותים המספרים, ואל הבא אליו ישאל על האות הראשון משמו, ואחרי הודעו זאת יוציא כרגע מן חור אחד האות ההוא עם המספר אשר בצדו. ואשר יכסוף לבבו לדעת הקורו' תעבורנה עליו, או גם אשר עברו עליו, ידרשם מעושה נפלאות העומד על גשר החדש: שם יראה איש, וספר המזלות בידו, ובמחיר שנים או שלשה כסף, שפתיו נובעות כמעין את כל אשר נהיה ואשר תהיה - ואף אם יבואו לפניו כעשרים או כשלשים איש ביחד אשר שנותיהם, משפחותיהם, ומצביהם שונים זה מזה, לא יעמוד נבוך, כי אם יביט בעיני כל איש, ישגיח על תנועותיו ופרצוף פניו, ידבר עם כל אחד כשני רגעים, ונראה כאילו לבו מלא הגיון. לא יאמר דבר אחד שני פעמים גם אם ידבר חצי היום, ולא יגמגם בלשונו * אחרי דברו ישתחוה ולא יבקש מאומה, וישם פניו אל האחרים הבאים, יקח כל שאר ישימו הראשונים בידיו, ויתנהו באמתחתו מבלי ראותו. (בכל זאת בלכתו לביתו שקו מלא כסף). והיותר נפלא הוא לראות בעת ההיא את פני השואלים. הכרת

רפפורט, שלמה יהודה (שי"ר)

תכונת עיר פאריז

גדלה, מחלקותיה, מספר נושביה ונימוסיהם, תכונות ארמונותיה המפוארים, רחובותיה ושוקיה, גם אקלימה, וחברה לה תכנית אי עלבא, גדלו, יכולו, ואקלימו, מספר עריו ומבצרי, מספר יושביו, מסחרם וכל מעשה ידיהם

למברג, תקע"ד/1814. עמ' יא' - יח'.

מספר יושביה ונימוסיהם

במספר יושבי העיר הזאת ימלחו מחברים החדשים, ורובם יחשבו לשש מאות אלף ויותר * אמנם בעלה * אחד צרפתי נדפס זה ימים לא כבירים במבשרי החדשות, יחשבו יושביה. לשמנה מאות אלף * בהם הרבה יהודים, כ' אלף שואבי מים, ט"ו אלף מסלסלי שערות *² במספר הזה לא נחשבו האורחים אשר ירבו מאוד בעיר הזאת, כאשר יורה לוח הסמוך, יודיע צרכי העיר לשנה מכל דבר מאכל כמו

לחם ר"ז מיליאן ליטראות

שורים ע"ה אלף

פרות ט"ו אלף :

עגלות כ"ג אלף *

כבשים ר"כ אלף *

יונים ת' אלף *

דגי יאור א' מיליאן וש' אלף *

דגי הים מאה אלף *

יין בעד ³ ל"ג מיליאן פראנקין (הפראנק הוא כ"ב קרייצר וחצי כסף במטבע שלנו) *

יין שרף בעד ג' מיליאן * --

חומץ בעד ת"ק אלף * --

בחוצות יעמדו ג' אלף מרכבות מושכרות לכל עובר ושב, לבד מ"ג אלף מרכבות אשר

קוננו על מותו*

(II) ביבליאטעק לארבעה עמים, מפואר בעבור הרבה כתיבת יד וספרים ישנים לא נמצא כמוהם במקום אחר * (א) פאנטהעאן ¹⁴, כולל פ' אלפים ספרים נדפסים, ושני אלפים כתיבת יד * (ד) מאצארינישע ביבליאטעק ¹⁵ (ה) שטאד ביבליאטעק ¹⁶ ועוד ה' אחרים יפים ומפוארים * בתי אספות המפורסמים הם

(I) בית אסיפת הציורים ¹⁷, כולל ציורים נפלאים וקדמונים, והם מסודרים בשבעה עמודים ¹⁸ * (ב) גן הנטעים ¹⁹ עם בית אספת מינים הרבה מחלקי הטבע, כולל ט' אלף נטעים וערב רב מחיות שונות * בתי החנוך המפוארים הם (א) מדרש פאליטעכניק, בו ילמדו ש' נערים חכמת השיעור (מאטעמאטיק) והטבע והכעמא ²⁰, והציור, בהוצאות אנשי המדינה, וכל הנערים ההם יגדלו רק למלחמה * (ב) מדרש החרשים, (ג) מדרש העירים ²¹ בשני האחרונים המפוארים בהם ילמדו הנולדים חרש, או בלי עיניים, לשון וספר וכל דבר מועיל*

בין בתי החפשיית ²² ימצא אחד מיועד רק ליולדות גלמודות, ויולדו בו לערך ד' אלפים ילדים בכל שנה * בו תלמדה המילדות את מלאכתן : וממנו יצאו בכל שנה כשני מאות מילדות חכמות *

בעיר פאריז נמצאו י"ז חברות מחכמים שונים (געלעהרטע געזעלל שאפטען), ומהם גדלו והצליחו חכמים ומשוררים מפוארים אשר האירו תבל בחכמתם ובשיריה, והיו למופת בכל הארצות, כמו קארטעזיוס מאלעבראנכע, הואינענה, לא פלאם, רוססאה, וואלטעער, קארנעלל, מאליער ודומיהם * כל החכמות והמלאכות יגדלו ויעשו פרי בעיר הזאת, וביותר בידעית קורות עם ועם, אשר חברו בה חכמי פאריז ספרים רבים * ולמען הראות לקורא איך ישפטו אנשי פאריז בצדק על יתר העמים, ואיך יודו חסרונות עצמם אעתיק פה מעט מאשר כתו' על ארמון א' ²³ בעיר זאת "מחיי ונימוסי גויי אייראפא בגמול הטובה: האשכנזי הוא נאמן, האנגלי בטוח, הצרפתי קל הדעת, הלועזי (דער איטאליענער) ²⁴ ערום, הספרדי (דער שפאניער) איש מרמה * באהבה * האשכנזי לא ידע לאהוב, האנגלי אוהב מעט באיזה מקומות, הצרפתי אוהב בכל מקום, הלועזי ידע איך לאהוב, הספרדי אוהב בפועל * במלבוש : האשכנזי מלובש כעני, האנגלי מלבושי יפים, הצרפתי מתחפש לבוש, הלועזי בגדיו קרועים, הספרדי מלובש כעניו * בנימוסים : האשכנזי כפרי, האנגלי אכזרי, הצרפתי נושא חן, הלועזי נכבד, הספרדי גאה * בהעלמת סוד : האשכנזי ישכח האמור לו, האנגלי יאמר אשר עליו להחריש, ויחריש אשר עליו לאמור, הצרפתי יבטא הכל, הלועזי לא ידבר דבר, הספרדי איש סוד * בהתפארו' האשכנזי מתפא' מעט, האנגלי יבזה הכל, הצרפתי יהלל הכל, הלועזי יבזה הנקלה, הספרדי יפאר רק את עצמו * במראה פנים : האשכנזי נראה נבצר, האנגלי לא כססיל ולא כחכם, הצרפתי נראה כאיש נדהם ונבהל, הלועזי חכם ונראה כאויל, והספרדי להיפך * בידעיות : האשכנזי מתחכם (ע"ד יש מתעשר), האנגלי פילוסוף, הצרפתי יודע

פניהם תענה את רוב יראתם. בטחונם, ואמונתם באיש ההוא. ויען כי ערם יערים האיש מאוד בתשובותיו הנאמרות על אפנים שונים, וביחוד על הקורות העוברות כבר, לא יבצר ממנו, כי בהתגבר כח הדמיון של השומעים המתמיהים ונבהלים: 'יאמר דברים ידעו העומדים עליו כי אמת בפיו' ואז יחרדו האנשים ההם, והנשים מרביתן תשובנה אחור ודמענה: על לחייהן, בידען כי רק אליהן ערך הרואה את חיצו נבואותיו. האלה הם הצרפתים המפוארים אשר להם יד ושם בכל דבר מדע, ועל כל חכם ומבין ימתיקו סוד ולפי שכלם ישפטוהו? אם הם יטו אזן לקול איש מתעתע, גונב נפשות עם הונן? לא, לא * אנכי אעמוד לימין צדקם, אנכי את מחשבותי אגיד, כי לא מאולתם ומאשר טחו מהשכל לבותם, יתקבצו סביב נביאי שקר ההם, לא מאשר יאמינו אל כזביהם וקסמיהם, רק מאהבתם אל החדשו' (יהיו אשר יהיו) הנודעת מאד בכל ארצות אייראפא * החמדה ההיא תוביל רגליהם אל כל איש יודיע חדשות, ולכן יראה תמיד המון רב סביבם. אמנם לא ימלט כי בין גדוד גדול מאנשים, לא ימצאון גם סכלים ונמהרי לב או נשים, אשר ינוד רוחם אל כל דבר כאשר ינוד הקנה במים, המה יקשיבו וישתוממו, אך בלכתם ישובו לאשר היו, איש או אשה לבצעם ולאולתם. אולם רב העם אין ספק כי ידעו ויבינו אשר רק שקר בימין הקוסם, ואך בערמה יעשה מלאכתו, כאשר נראה מכל תהלוכות יושבי פאריז, ובאשר אראה עוד, כי אנשי מזמות המה, ומביני דבר לאשורו * וזה בא להם מרוב המדפיסים ומוכרי ספרים גם מחברים הנמצאים בעיר הזאת *

מספר המדפיסים עולה לשלש מאות וארבעים ומספר מוכרי הספרי' לחמש מאות, לבד מנושאי הספרים הרבים אשר ישוטטו בכל החוצות וימכרו ספריהם בזול * גם מרב בתי עקד הספרים ובתי מדרש אשר ישנו פה, כי לבד מעשרה בתי ספרים אשר חשבנו ואשר נספר ממקצתם עוד, נמצאים עוד הרבה אשר ישאלו ספריהם לכל איש במחיר מעט. בתי הספרים המפוארים הם

(I) בית ספרי המלך ¹⁰, בנין גדול, יסדו המלך יאהאן ונתן בו עשרים ספרים, ובאורך הזמן הרבו עד מאוד, עד כי בזמנינו לא נמצא בית יכיל ספרים רבים כמוהו כמעט בכל כדור הארץ (.) הבית יחלק לארבעה מחלקות. הראשונה תכיל דברים קדמונים ומטבעות קדמוניות רבים במספרם * בשנית ימצאון ספרי כתיבת יד אשר אין ערוך אליהם והם פ' אלפים במספר * ובהם הרבה בלשון עבר אשר לא נמצא על עפר משלם * שם נמצא ספר בשמת בת שלמה להגאון יש"ר מקנדיאה ¹¹ * הוא המובחר שבחיבורי החכם ההוא, ומדבר מכל החכמות והאמונות, ובספר מצרף להחכמה יבטיח כי רק בספר בשמת יגיד את כל לבו, ואך שם יגלה את מחשבותיו הצפונות * בשלישית ימצאון ספרים הנדפסים ש' אלף מספרם * הרביעית תכיל ציורים נפלאים והם בשש אלף כרכים, ועוד ב' אלף ציורים נפרדים * הבית הזה פתוח לכל מבקש לראות נפלאותיו ביום ג' ויום ו' לשבוע * אכן לחכמים שוקדים על דלתותיו הוא פתוח תמיד * לפנים היה פה למליץ (דאלמעטשער) ¹² החכם הגדול ר' זאלקונד הורוויץ איש פולניא ¹³, אשר חבר ספרים הרבה בלשון צרפת, ומת בן שבעים שנה בשנת תקע"ב, והמבשרי חדשות מעיר פאריז

Jardin des plantes. 20

21. כימיה

22. עיוורים

23. בית חולים

24. לא הצלחתי לזהות את המקום.

25. האיטלקי

מכל דבר מעט, הלועזי מלמד, והספרדי שכלו עמוק" הדברים האלה העתקתי רק מלה במלה, ולא הלכתי בזה בעקבות המעתיקים, אשר יבארו דבריהם יותר, כי יראתי פן יאבדו טעמם, והנחתים כאשר הם, אולם עין בוחנת תבינם *

העיר פאריז היא רבת המרכלות, גם ימצאו בה בתי מלאכות (פאבריקען) רבים ומפוארים * בכל עת נמצאים בה סוחרים רבים אשר ינהרו אליה ממרחק, יען כי ימצאו בתוכה בקל מכל אשר תאוה נפשם * בחוצות ימכרו על שלחנות כל מיני מסחר וקנין, גם כל מני מעדנים ותפנוקים * בעיר הושם בית דואר להריץ אגרות מבית זה לבית אחר רחוק ממנו *

גנבי יום וקדשות ישנם בעיר הזאת לרוב * הראשונים נודעים בעבור רוב ערמותם ותחבולותם והשניות בעבור יתרון כשרונן, לצודד נפשות יקרות * שומר נפשו ורכושו ימנע רגלו מנתיבותיהם.

הערות

1. ראו שמואל ורסס, "המהפכה הצרפתית באספקלריה של הספרות העברית", בשמואל ורסס, "הקיצה עמי: ספרות והשכלה בעידן המודרניזציה, ירושלים, 2001, עמ' 117-156.
2. עלה = עיתון
3. הכוונה לספרים
4. בשווי
5. משחקי מזל, הימורים
6. חוזים = מנצחים
7. ה-Palais Royal הפך אחרי המהפכה לבית הימורים (עד 1801).
8. במוט
9. שמות
10. על דרך משל
11. כנראה ה-Bibliothèque Nationale
12. יוסף שלמה דלמדיגו (1591-1655), רב פילוסוף מתמטיקאי ואסטרונום. חי בכרתים ובאיטליה.
13. מתורגמן
14. זלקינד הורביץ (1740-1821), יליד פולין, חיבר אפולוגיה של היהדות והשתתף בסנהדרין הגדולה ב-1806/1808.
15. Bibliothèque Nationale
16. Bibliothèque Sainte Geneviève, Place du Panthéon
17. ספריית מזרין ו-Bibliothèque historique de la ville de Paris
18. כנראה הלובר
19. עמודים = מחלקות